

İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları 23 - Akademik

Kemeraltı'nın Yüzleri

Hazırlayan: Melek Göregenli,
Erdem Ömürüş, Esra Dabağcı, Yağmur Alkır, Dilek Karabulut, Melda Yaman,
Şakir Çakmak, Akın Ersoy

İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları

Genel Yayın Yönetmeni

Raşit Çavaş

Editör

Nihan Karahan

Kurumsal Kitap Tasarımı

Ömer Durmaz

Kapak Tasarımı ve Grafik Uygulama

Selin Öztekin

Dario Moreno Sokak, 15

Konak – İzmir

izbbyayinlari@izelman.com.tr

Yayıncı Sertifika No: 47904

© İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları / **İzelman AŞ**

Baskı ve Cilt: İmaj Basım Yayın Reklamcılık ve Tic. Ltd. Şti.
Karacaoğlan Mah. 6167 Sok. No: 44/A Işıkkent - Bornova/İzmir
Tel: 0232 4722960 - Faks: 0232 4722935

Sertifika No: 47192

1. Baskı

Ocak 2024

ISBN 978-625-6793-16-3

Bu kitabın bütün hakları İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılarının dışında yayıncının izni olmaksızın kitabın tamamı ya da bir kısmı hiçbir yolla çoğaltılamaz, dağıtılamaz ve yeniden elde edilmek üzere saklanamaz.

İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, **İzelman AŞ**'nin bir markasıdır.

Kemeraltı'nın Yüzleri

HAZIRLAYAN: **Melek Göregenli**

Erdem Ömüriş

Esra Dabağcı

Yağmur Alkır

Dilek Karabulut

Melda Yaman

Şakir Çakmak

Akın Ersoy

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Tunç Soyer	
Giriş	13
Melek Göregenli - Erdem Ömüriş	
Kemeraltı: Kimlik, Bellek ve Semboller	21
Melek Göregenli	
Düne Özlem Bugüne İtiraz: Tarihi Kemeraltı Çarşısı ve Nostalji	47
Esra Dabağcı	
Somut Olmayan Kültürel Miras Bağlamında Kemeraltı'nın Geleneksel Meslekleri	71
Yağmur Alkır	
Kemeraltı'nın Tarihsel Gelişimi ve Planlama Süreci	91
Dilek Karabulut	
Kemeraltı'nın Sosyo-ekonomik Dönüşümü	125
Melda Yaman	
Kemeraltı'nda Somut Kültürel Miras	159
Şakir Çakmak	
Hellenistik Dönemde Kuruluşundan Geç Bizans Dönemine İzmir ve Kemeraltı	191
Akın Ersoy	
Katılımcı Listesi	221

ÖNSÖZ

TUNÇ SOYER

İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı

Her gün binlerce esnafın kepenk açtığı, 250 bin kişinin ziyaret ettiği, 600 bin metrekaresel alanı ve 2500 yıllık tarihiyle dünyanın en büyük ve en eski açık hava çarşısı... Burası İzmir'in kalbi, tarihi Kemeraltı.

Binlerce yıl boyunca İzmir'in bereketi bu çarşıda çoğaldı. Kadifekale ve Konak Limanı arasındaki bu alan camileriyle, havralarıyla, hanlarıyla uyum içerisinde bir yaşama kaynaklık etti. Akdeniz'in en önemli liman kentlerinden olan İzmir, buradan dünyaya açıldı ve dünyadaki sayısız yenilik buradan İzmir'e ulaştı.

Kemeraltı'nın sokakları daima çok renkli, çok sesli, çok nefesli oldu.

İzmir'in sosyal, kültürel ve ticari hayatına yön veren, şehrimizin gelişimine ivme kazandıran Tarihi Kemeraltı Çarşısı, dün olduğu gibi bugün de kentin en değerli kültür varlıkları arasında yer alıyor.

İzmir'in 8500 yıllık engin kültürünün bir simgesi olan Kemeraltı Çarşısı'nı korumak ve tanınırlığını artırmak için büyük bir kararlılıkla çalışıyoruz.

Yaptığımız altyapı yatırımlarıyla Kemeraltı'nı hak ettiği altyapıya ve estetiğe kavuşturduk. Kemeraltı Çarşısı'nın turizm potansiyelini arttırdık, rehberler eşliğinde ziyaretçilerimize açtık. Kemeraltı'nın UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne girmesini sağladık.

Elinizdeki bu kitap, Kemeraltı'nın çok daha iyi tanınması için hazırladığımız değerli bir çalışma. Kemeraltı'nın tarihsel, iktisadi ve kültürel mirasının yanı sıra tarihi çarşının dünü, bugünü ve gündelik yaşamına ilişkin izler kitabımızda yer alıyor. Kitabımızla sizler için çarşının binlerce yıllık tarihinde unutulmaz bir yolculuğun kapılarını aralıyoruz.

Uzman akademisyenler ve araştırmacıların yazılarıyla birlikte, Kemeraltı esnafıyla, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileriyle söyleşiler de bu kitabımızda yer alıyor.

Kemeraltı'nın bin yıllara tanıklık eden kültürel çeşitliliği içerisinde herkesin kendinden bir parça bulacağına tüm kalbimle inanıyorum.

Kemeraltı İzmir'dir.

GİRİŞ

MELEK GÖREGENLİ ERDEM ÖMÜRİŞ

İzmir, coğrafi konumu ve tarih boyunca bir liman kenti olması nedeniyle tipik bir Akdeniz kenti olmasının yanı sıra, ekonomisinin ticarete dayalı yapısına bağlı olarak da binlerce yıllık uygarlıklardan günümüze yansıyan ve pek çok Anadolu kentinden farklılaşan özellikleriyle, köklü, derin ve kalıcı bir şehir kimliğine sahiptir. Tarih boyunca farklı kimliklere, dini inançlara, dillere ve gündelik hayat pratiklerine sahip nüfus gruplarının bir arada yaşadığı şehrin gündelik hayatı ve savaşlar ya da politik zorlamaların sonuçları olarak nüfus yapısı günümüzde büyük ölçüde değişmiş olsa da geçmişten getirdiği pek çok izi günümüzde de yansıtmaktadır.

“İzmirlilik” olarak tarif edilen şehre aidiyet duygusu, geçmişten gelen bu izlerin toplamı, geriye kalanı ve kendiliğinden süregelen bir sosyal-mekânsal kimlik yapısıdır. “İzmirlilik”, doğum yerinin ortaklaşmasıyla oluşan bir “idari-resmi” grup kimliği olmanın çok ötesinde, farklı kültür, farklı din ve farklı mezheplere mensup insanların ortak bir coğrafya ve zengin kültürel miras üzerindeki yaşam faaliyetleriyle oluşturdukları bir gündelik yaşam dilidir; iradi, gönüllü ve yaşayan bir kolektif kimliktir. Tarihsel, gündelik ve gelecek tasarımlarıyla beslenen bu kolektif kent kimliği, İzmirliğin mekânsal davranışlarının örüntülerini, dünyaya bakışlarını, birlikte yaşam anlayışlarını belirleyen canlı ve dinamik bir kaynaktır; kapsayıcıdır, çekicidir, huzur vericidir ve İzmir, bu kolektif kimliğin davetkârlığı

nedeniyle o klişeyi yaratır: “İzmir, her yeni geleni kendisine benzetir”. Akdeniz’e açılan körfezi ile art alanında yer alan verimli toprakların bereketine köprü olan İzmir, işte bu yüzden geçtiğimiz yüzyıla değin Akdeniz’in incisi olarak adlandırılmıştır. Şüphesiz bu adlandırmanın en önemli gerekçelerinden biri, kültürel çeşitliliğe dayanan bir sosyolojik arka plandan beslenen ekonomik hayattır. İzmir çok eski çağlardan beri doğu ile batının ticari kapılarını oluşturan bir Akdeniz kentidir. Tarihsel, kültürel, dinsel ve etnik çeşitliliğin bu coğrafyada hep canlı olarak varlık göstermesinin en önemli nedenlerinden biri ticari faaliyetlerdir. Dolayısıyla bu çalışma, İzmir Tarihi Kent Merkezi’nin odağında yer alan ve merkezin kimliğini oluşturan Kemeraltı’nı, çarşının sadece ticari hayatı açısından değil, insan hikâyeleriyle birlikte şehrin hayatını belirleyen önemli parçalardan biri olarak sunmayı, bölgedeki geçmişten günümüze kadar gelmeyi başaran tarihi, dini, kültürel, ekonomik ve sosyal dokuyu, kentin kolektif kimliğine katkıları ışığında sergilemeyi konu edinmiştir.

İnsanlar yaşadıkları mekânları, mekânın yapısı, niteliği ve işlevi ne olursa olsun, fiziksel bir gerçekliği deneyimlemenin ötesinde, hissetmekte, onlara bağlanmakta ve benlik kavramlarını, kimliklerini yaşadıkları mekânlarla kurdukları ilişkiler üzerinden tanımlamaktadır. Mekândan bağımsız bir kimlik inşası düşünülemez gibi, mekânların sadece fiziksel bir gerçeklikten ibaret kimliksiz yaşam altlıkları olduğu da düşünülemez. İnsanlar yaşadıkları mekânlarla karşılıklı bir ilişki kurmakta, onlara anlamlar atfetmekte ve içinde buldukları bu yaşamsal çevre aracılığıyla kimliklerini oluşturmaktadır. Mekânları oluşturan fiziksel öğeler yalnızca sosyal ve kültürel kategoriler yaratılması sürecinde etkin bir rol oynamazlar aynı zamanda anlamları vardır ve bu anlamlar insanların zihinlerinde, mekânsal temsilleri oluştururlar. Mekânsal bellek, bu anlam ve temsillerin kaydedilmesi ve aktarılması yoluyla oluşur. Kemeraltı, İzmir kent belleğinin oluşumuna ve bu belleğin geçmişe değil bugüne hatta geleceğin tasarımına katkısı açısından kuşkusuz eşsiz bir role sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, öncelikle, Kemeraltı’nda süregelen çok yönlü hayatın belleğini ve deneyimlerini görünür kılmaya; şehre ve şehrin en önemli kamusal alanlarından biri olan çarşısına aidiyeti güçlendirmeye katkıda bulunmaktır. Genç kuşakların kültürel zenginliklerin farkına vararak koruma bilinci kazanmalarına, tarihi kent merkezini ve Kemeraltı’nı, gençler için bir çekim merkezi haline getirmeye, yüzyıllardır sürerek günümüze kadar gelmeyi başaran zanaatları ve bunların ustalarını sergileyerek hâlâ ayakta kalan mekânlarını ve gündelik hayatını, geçmiş, bugün ve gelecek temasıyla tanıtmak amaçlanmaktadır. Tarihin ve kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması, gelecek kuşaklar için yarının biçimlendirilmesinde önemli toplumsal ve kültürel bir kaynaktır. Bu çalışma, Kemeraltı’nın kültürel bir miras olarak görünür olmasında ve yaşatılmasında geliştirilebilecek modellere öncü fikirler sağlamayı da amaçlamaktadır. Bu nedenle çalışmanın birden fazla, çok düzeyli ve bağlantılı çıktıları olması öncelenmiştir: Tarih, iktisat tarihi, sanat tarihi, arkeoloji, mimarlık, şehir planlama, sosyal

psikoloji, çevre psikolojisi gibi sosyal ve doğa bilimleri yaklaşımlarıyla ve bölgenin turizm açısından değerini de önemseyen bir bakış açısıyla çok disiplinli bir yöntem ve içerik anlayışıyla gerçekleşmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında Kemeraltı'nın ticari aktivitelerinden, gündelik faaliyetlerine; tarihi mekânlarından, geleneksel zanaatlara; yeme içme kültüründen alışveriş dinamiklerine, ticari, ekonomik, sosyal değişimlerine ve UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne dahil edilen İzmir Tarihi Kent Merkezi'nde yaşayan evrensel değerlere ilişkin çok boyutlu bilgilerin derlenmesi ve görünür kılınmasını sağlamak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, Kemeraltı'nda ticari faaliyet yürüten, çarşıyla ilgili akademik ve düşünsel çalışmalar yapan, geçmişte ve bugün Kemeraltı'yla ilgili politikalar geliştirilmesine katkıda bulunan kişilerin ve kurum temsilcilerinin, Kemeraltı'nın geçmişi, bugünü ve geleceğiyle ilgili değerlendirmelerinin aktarılması amaçlanmıştır.

Yöntem, Katılımcılar ve Uygulama

Sözlü tarih, tarihi yazılı belgelere ek olarak, yaşayan bireylerin belleklerine dayalı anlatılar aracılığıyla geçmişin araştırma alanına dahil edilmesidir. Sözlü tarih çalışmalarında amaç, var olan yazılı kaynakların yanında süreç içinde varlığıyla olaylara yön vermiş ya da katkıda bulunmuş olanların ağzından ve onların öznelliklerini yansıtmaya imkân sağlayan şekilde sosyal olguları kayıt altına almaktır. Bu çalışmanın yöntemi, sözlü tarih çalışmalarının yaklaşımından da yararlanan, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yöntemidir. Yüz yüze yarı yapılandırılmış bir soru formuyla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bilgiler çalışmanın amaçları doğrultusunda, betimsel bir yaklaşımla analiz edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşmenin ilk bölümünde katılımcılara sosyo-demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, doğum yeri, ailenin kökeni, eğitim düzeyi vb) hakkında bilgi edinmeyi amaçlayan sorular; ikinci bölümünde ise aşağıda genel hatlarıyla belirtilen konularda görüş almayı amaçlayan sorular yöneltilmiştir. Bu sorular genel olarak aşağıdaki temalar çerçevesinde oluşturulmuş ve her görüşmede, katılımcının özelliklerine göre yapılandırılmıştır.

- Kemeraltı'yla ilişkili ilk deneyimler, hatırlanan mekânsal, sosyal ve duygusal öğeler
- Kemeraltı'yla ilişkilendirme biçimleri
- Zaman içinde gözlemlenen değişimlerin yapısı niteliği, olumlu ve olumsuz yönleri
- Fiziksel ve sosyal yapı, ulaşım vb açılardan geçmişten günümüze dönüşümün nedenleri, sonuçları
- Kemeraltı'nın sembol insanları, mekânları, yapıları, ticari faaliyetleri, ticari işletmeleri vb

- Kişisel deneyimin merkezi mekânları
- Kemeraltı'yla ilgili gelecek hayalleri, politika önerileri.

Çalışmada ayrıca, Kemeraltı'nda faaliyet gösteren zanaatkârların, mesleki deneyimleri ve Kemeraltı'ndaki farklı zanaatların geçmişten bugüne dönüşümünü izleyebilmek amacıyla ayrı bir soru formu kullanılmıştır. Yüz yüze görüşmelerden elde edilen ses kayıtları deşifre edilmiş ve elde edilen metinler tematik içerik analizi yöntemiyle elde çözümlenmiştir. Niceliksel verileri analiz etmek amacıyla ise uygun istatistik programlar kullanılmıştır.

Araştırmanın örneklemini 18 kadın ve 91 erkek olmak üzere toplam 109 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğuyla birebir yüz yüze görüşmeler yapılmış, bazılarıyla küçük gruplar halinde görüşülmüştür; özellikle zanaatkârlarla, çıraklarının da katılımıyla görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar tabakalı örnekleme yoluyla, çalışmanın amaçları doğrultusunda temsil edici olduğu düşünülen gruplardan seçilmiştir. Bu çalışmanın örneklemini, bütünüyle temsil edici olmamakla birlikte, Kemeraltı'nın hayatına gerek ticari gerek düşünsel faaliyetleriyle katılan, Kemeraltı'nı yaşayan farklı grup ve kimliklerin temsil edilmesini önemseyen bir yaklaşımla oluşturulmuştur.

Katılımcıların çeşitli sosyo-demografik değişkenler açısından taşıdıkları özellikleri ve örneklemdaki ağırlıkları aşağıda grafiklerde sunulmuştur; grafiklerdeki karakterlerin boyutları büyüdükçe, ilgili grubun örneklemdaki yeri de

Şekil 1. Katılımcıların meslek-uğraşı-uzmanlık alanları dağılımı.

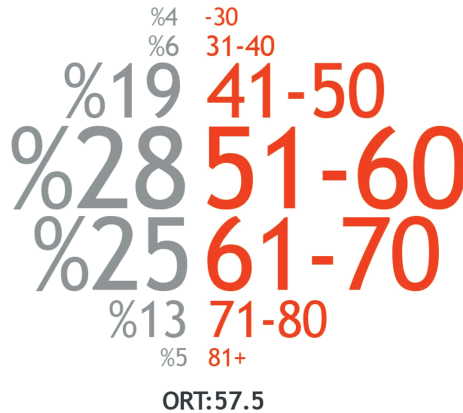
Şekil 1’de, çalışmanın katılımcıları içinde en büyük grubu “akademisyenler” oluşturuyor gibi görünmektedir; bunun nedeni akademisyenlerin tek bir kategoride toplanıyor olmasıdır. Katılımcıların en büyük grubunu Kemeraltı’nda ticari faaliyet gösteren kişiler oluşturmaktadır, her bir sektör ayrı ayrı ele alınıp kodlanmıştır. Kemeraltı’ndaki sektörel çeşitliliği bütünüyle kapsamak mümkün olmasa da

zaman içindeki sektörel değişimin izlenmesini mümkün kılacak bir katılımcı havuzu oluşturulmasına çalışılmıştır. Bir yandan, Kemeraltı'nın özgünlüğünü yansıtan ve giderek çeşitliliğini ve niteliğini kaybeden zanaatkârlara özellikle ulaşmaya çalıştık, diğer yandan Kemeraltı'nın hayatına son dönem katılan yeni ticari ve hizmet sektörlerinden temsilcilerle görüştük: Örneğin falcılar, yeni kuşak kahveciler gibi Kemeraltı'nın yeni iş gruplarını da katılımcılara dahil ettik. Tarih, sanat tarihi, planlama, arkeoloji, mimarlık gibi disiplinlerden akademisyen katılımcılar, Kemeraltı'yla ilgili akademik birikimin yansımalarına önemli katkılarda bulundular. Çarşıyla ilgili planlama ve diğer fiziki düzenleme politikalarının oluşumunda katkısı olan bürokratlar ve yerel yöneticilerden oluşan katılımcılar ise, Kemeraltı'nın zaman içindeki değişiminin açığa çıkarılması açısından önemli bilgiler verdiler. Kemeraltı'ndaki hayatın kültürel çeşitliliğinin aktarılmasında önemli katkıları olan farklı dini mekânlarla ilişkili bilgileri ve deneyimleriyle çalışmamızı zenginleştiren katılımcılar, muhtarlar, İzmir ve Kemeraltı'yla ilgili çalışmalar yürüten STK temsilcileri, turizm sektörünün farklı alanlarından temsilciler, yazarlar, sanatçılar, koleksiyoncular gibi sektörlerden katılımcılar çalışmanın farklı gruplarını oluşturdular.

Kemeraltı'nda ticari faaliyet gösteren katılımcıların, zanaatkârlar başta olmak üzere, faaliyet gösterme süresi arttıkça, aile mesleğini sürdürdükleri görülmektedir. Görece daha yeni işletmelerin ise aile mesleklerinin farklı alanlarda olduğu, Kemeraltı'nda mesleki faaliyete başlamanın görece daha yeni kuşaklar tarafından üstlenildiği söylenebilir.

Katılımcıların yaş, doğum yeri, aile kökeni gibi özellikleri açısından bakıldığında, 50 yaş üzeri grubun çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bunun nedeni, Kemeraltı'nda uzun yıllardır faaliyet gösteren katılımcıların, Kemeraltı'nın tarihsel gelişimine ilişkin daha zengin bilgilere ve deneyime sahip oldukları düşüncesidir. Bununla birlikte, örneklemede, çarşıda daha yakın geçmişten başlayarak faaliyet gösteren işletme sahiplerine de yer verilmiştir.

Şekil 2. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.

Katılımcıların doğum yeri ve aile kökenleri açısından gösterdikleri özelliklere bakıldığında büyük çoğunlukla İzmir ve Ege Bölgesi yoğunlaşması olduğu görülmektedir; İzmir nüfusunu oluşturan en erken gruplardan olan Yunanistan ve Bulgaristan göçmenleri, yoğunluk açısından bu grupları izlemekte, daha yakın geçmişte ise Türkiye'nin neredeyse tüm bölgelerinden İzmir'e göç eden kişilerin Kemeraltı'nda faaliyet göstermeye başladıkları görülmektedir. Katılımcılara dini ya da etnik kökenleriyle ilgili, katılımcılar kendileri ifade etmedikçe bir soru sorulmamıştır; bununla birlikte, Kemeraltı ve İzmir hayatının geçmişten bugüne çok önemli bir özelliği olan dini ve etnik çeşitliliğin ve Kemeraltı'nın hayatına son yıllarda katılan şehrin yeni göçmenlerinin, örneklemimiz içinde temsil edilmesine özen gösterilmiştir. Aşağıdaki iki şekilde, katılımcıların kendilerinin ve ailelerinin doğum yerlerine ilişkin dağılımlar sunulmuştur.

Şekil 3. Katılımcıların Doğum Yerleri.

Şekil 4. Katılımcıların Ailelerinin Doğum Yerleri.

Derinlemesine görüşmeler, 2020'nin son aylarında başlamış olsa da pandemi ve diğer bazı nedenlerle 2022 yılının ortalarına kadar devam etmiştir. Yüz yüze görüşmeler, bu kitabın yazarları ve araştırma boyunca araştırmanın asistanlığını

yürüten Gökhan Özses tarafından yapılmıştır. Görüşmeler, sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiş, daha sonra deşifre edilerek, tematik içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir.

Kuşkusuz, Kemeraltı'nın hayatına farklı biçimlerde dahil olmuş, o hayatın yapıcılarının aktardıkları, bu kitabın sınırları içinde bütünüyle yansıtılamazdı. Elimizde var olan bu zengin deneyim kaydı, bundan sonra yapılacak pek çok çalışmada farklı araştırmacılar tarafından yeni çalışmalara önemli bir kaynak oluşturacaktır.

KEMERALTI: KİMLİK, BELLEK VE SEMBOLLER

Melek Göregenli

Dediğim gibi o zamanlar İzmir'in ihtiyacıydı Kemeraltı, kalbiydi. (K75)

Birçok hayat dersini gene Kemeraltı'nda aldım. (K42)

Kentleri, diğer yaşama biçimlerinden ayıran başlıca farklılığın, üretim ilişkilerinden kaynaklandığı doğrudur fakat Calvino (2002) kentleri kent yapanın, kentlerin yollarında, yapılarında, meydanlarında, çarşılarında gerçekleşen ticari takaslar değil, farklı gruplardan gelen kentli yurttaşların değiş tokuş ettikleri kelimeler, bakışlar, hayaller, arzular ve anıların oluşturduğu kolektif hayat olduğunu söyler. İçinde yaşadığımız kentlerde yalnızca halihazır fiziksel ve sosyal çevrenin değil, tarihsel-kültürel arka planın, coğrafi ortamın ve insanların günlük eylemlerinin birlikte oluşturdukları dinamik bir bağlam vardır. “Kent hayatı” denilen, insanlar ve mekânlar arasındaki bu çok boyutlu yaşantısal ilişkiler, zihinlerimiz, duygularımız ve davranışlarımızla her an yeniden kurulur, örülür, biçimlenir. Kent hayatı; amaçları, gündelik rutinleri, yönelimleri, güdülere farklı, hayatlarının başka başka aşamalarında, kendi öznel yaşam aşamalarını gerçekleştiren kentlilerin, kendiliğinden, birbirlerini ve kenti belirledikleri, biçimlendirdikleri eylemleriyle, kentin mekânsal yapısı arasındaki karşılıklı ilişkiden doğar. Zaman, insanla mekânın bu karşılıklı macerasında sessiz sedasız bütün biçimleri, renkleri, algıları dokurken nereye nasıl bakacağımızı belirler ve izini bırakır, hem zihinlerimize hem duygularımıza ve edimlerimize...

Her şehrin, yakın ve uzak geçmişte iz bırakan sıradan ve sıra dışı olaylara ilişkin temsillerle demirlenmiş ve şehrin adını, belleğini, imajını, kimliğini ve anlamını belirleyen kendi tarihi ve bu tarihin hayat bulduğu mekânları vardır. Kolektif bellek, bu maddi olan ve olmayan toplumsal çerçevede ve etkileşimin içinde inşa edilir ve hem fiziksel mekânda yaşayan izler, anıtlar, sokaklar, ağaçlar hem bireylerin ve grupların anılarında, tecrübelerinde yaşar; efsaneler, anılar, deyişler, arşivler gibi araçlarla aktarılır. Şehirlerin her bir parçası farklı insanlar ve topluluklar için, zamanın farklı aşamalarında bu inşa sürecinde değişen rollere sahiptir. Kemeraltı gibi kamusal mekânlar, kentli grupların deneyimine eşlik edebilecek özelliklere

sahip olmaları nedeniyle ortaklaşılın kolektif hayatın geçmişte ve bugün kalbi olarak nitelendirilmeyi hak ederler. Sözlü tarih ve doğrudan deneyimin özneleriyle yapılan derinlemesine anlatılara dayanan çalışmalar bu aktarımın araçlarındandır. Toplumsal temsillerle ilişkili olarak kentsel bellek üzerine yapılan araştırmalar, grupların ve kurumların mekânlara yükledikleri anlamların önemini vurgulayarak bu mekânların toplumsal olarak inşa edilmiş, yaşayan ve güncel bir belleğin parçası olmasını sağlar. Bu anlam bazen sadece geçmişe demirlenir bazen bugünle geçmişin karşılaştırılması yoluyla, geçmişin izlerini bugünde aramakta ısrar ederek bir anlamda tarihi günceller.

Kemeraltı bir yaşam biçimiydi. 11 durağı, trolleybüslerin ana durağıydı ve bu durakta genelde aşklar yaşanırdı. Sevgililer orada buluşurdu. Bizler de orada buluştuk, Kemeraltı'nı oradan tanıdık. (K27)

Kemeraltı'nın buradaki merkez olarak en büyük ayağı, insan ayağıydı, ciddi bir kalabalık vardı. İşte Adliye vardı. Adliye'nin olmasıyla buraya duruşmalara gelen, avukatlardan hakimlerden tutun, bir sürü insan vardı. Şimdi o ayak bizim için ciddi bir iş değil, ama işlevsel olarak büyük bir güçtü. Onun gitmesi, onun yanındaki faktörleri buradan iteledi. Ayakkabıcılar hiç düşünülmedi, otuz yıl öncesinde o sokaklar boşaltıldığında bizim peynirciler, gıdacılar. Hisarönü'nün, o Kızlarağası'nın arka tarafındaki o alan... Hatırlıyorum, abilerim geldiklerinde, arabalarına teneke teneke peynir gönderirdik. Lehimlerlerdi onları, arabalarına koyardık, bir senelik peynirleri giderdi böyle suyun içerisinde. O sektörü kaybettik. Ayakkabıcıları kaybettik. E tekstil, en büyük sorunumuz bu zaten. Yıllar öncesinde Kemeraltı'nın arkasındaki konut yaşamını kaybettik. Her geçen gün eksiye düştüğümüz ve Kemeraltı'ndaki sorunların artık ayyuka çıktığı durum, arkamızdaki konutların işlevinin olmaması ve kayıt dışı ekonomi. (K02)

Kemeraltı benim zihnimde her şeyden önce zenginliği hatırlatan izler bırakmıştır. Zenginlikten kastetmiş olduğum sadece maddi zenginlik değil ama onun da önemli bir yeri olduğunun altını çizerim. Kemeraltı insanın, bir ailenin veya bir kişinin tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek donanıma sahip olan bir mekânı temsil etmekteydi. Tepeden tırnağa giyiminizi, yemenizi, eğlence eğilimlerinizi tatmin edebileceğiniz potansiyele sahipti. Sinemasından kütüphanesine. (K28)

Valla buraları benim için çok büyük, devasa bir yerdi. İnsanların çok yoğun olduğu bir yer. *Zamanla beni bağladı buraya.* İnsani diyaloglar olsun, çalışma şartları olsun, Kemeraltı ortamı bana kendini sevdirdi. O tarihten beri kopamadık buradan. (K30)

Jilet gibiydi bu adam, takım elbisesi, üzerinde paltosu, kol düğmeleri... Babası onu çağırırdı, Aziz Amca. Hiç unutmam, daha o zaman ben yedi yaşlarımdayım. Devletin o zaman büyük kazanları vardı, yemekhane kazanları, onları kalaylardı. Onların ihalesine girer, alırlardı. O küçük

dükkânda, kalay yaparlardı. Tabii Aziz Amca yaşlı olduğu içinde Sefer Amca gelir, o kabadayı dediğim de Roben Sefer, paltosunu çıkarır, önlük takmaz, takım elbiseyle kalayını yapar, koca kazanları çevirir, ellerini yıkadıktan sonra da kol düğmelerini takardı. Ceketini giyer ve çeker giderdi. Bu adamları gördüm ben. Çok kıymetli insanlar bunlar ve aynı zamanda bizim, nasıl diyeyim, bu toplumda ikinci sınıf insan olarak nitelendirilen Kıptilerden. Eskiden Osmanlı zamanında Kıpti deniliyor, yani Roman. Roman bir aileydi bunlar. Onların torunları şu an hâlâ kalaycılık yapıyorlar. (K01)

Sahiplenmenin temelleri o zamanlarda atılmış. Keyif alırdım. Şimdi artık buradayım, günümün ortalama on-on iki saatlik bölümü burada geçiyor. Burası benim evim gibi. İsmi de zaten anlam itibarıyla “evimiz” demek. Ev ortamı, samimi bir ortam yaratmaya çalışıyoruz. Değişen bir şey yok, üstüne katbekat artan bağlılık var. (K03)

Mekânlarla ilişkili insan deneyiminin oluşturduğu kalıcı izler, yani mekâna ilişkin kolektif bellek konusunda ilk kavramsallaştırmalarıyla bilinen Halbwachs (1950) sokaklar, evler ve içlerinde yaşayan insanlar arasındaki ilişkinin rastlantısal ve zamandan bağımsız olmadığını vurgular: Eğer öyle olsaydı, insanlar evlerini, mahallelerini hatta şehirlerini yıkabilir, aynı fiziksel düzlemde, farklı bir planlamayla bir başkasını yeniden inşa edebilir ve hayatlarına eskisi gibi devam edebilirlerdi. Ancak fizik mekân hareketli, taşınabilir olsa bile, onunla insanlar arasında kurulan ilişkiler, kolayca değişip, dönüşmez. İnsanlar, alışkanlıklarına uyarlanmış bir yerde uzun süre yaşadığında, düşünceleri ve davranışları, dışlarındaki nesnelere gelen görüntülerin ve uyaranların ardışıklığıyla biçimlenir. Sosyal bilimlerin farklı alanlarında insan-mekân ilişkileri üzerine geliştirilen yaklaşımlar, mekânlarla insanlar arasındaki ilişkinin karşılıklı, dönüştürücü, diyalektik bir ilişki olduğunu ortaya koyar, yaşam alanları bir yandan o toplumların yansımasıdır; diğer yandan, kolektif kültürel kimliğin ve belleğin çerçevesi işlevini görürler. İnsanlar, kentsel mekânlardaki gündelik rutinlerinde, şimdi, geçmiş ve gelecek arasında gidip gelen döngüsel bir zaman ritminde kentsel mekânları anlamlandırırılar. Şehre atfedilen anlam, tek tek insanların yaşadıkları kişisel deneyimler ve gruplar tarafından inşa edilen kentsel mekânlara dair sosyal temsillerden de etkilenir. Örneğin İzmir’in anlamı, tarihsel olarak, İzmir’in mekânsal özellikleri ile, orada “İzmir hayatı”na ilişkin kentli yurttaşların tekil deneyimleri ve kolektif olarak yaratıp biriktirdikleri her şeyle inşa edilir.

Bu çalışmada, İzmir’in kimliği, anlamı ve hayatına ilişkin deneyimin merkezi mekânlarından birisi olan Kemeraltı’nı anlamaya çalıştık. Kemeraltı’nın tarihinde ve bugününde, sakinlerinin oluşturduğu sosyal temsilleri, sembolleri ve bu mekâna yaşamlarında verdikleri anlamı çerçeveleyen dinamiklerin neler olduğunu en çok Kemeraltı ile ilişkilendirilmiş insanların tanıklıklarından hareketle anlayabileceğimizi düşündük. Kemeraltı’nın insanların aktarımları, mekânsal deneyimin tekilliği ve kolektifliği arasındaki bağın yanı sıra bellek, kimlik ve sembollerin iç içeliğini ve zamansal sürekliliğini açıkça ortaya koyuyor:

Mesela bizim derneğe giden yolda bir tane duvar vardı. Kolonyacının duvarı. 1978'di sanıyorum. Küba'da Gençlik Festivali yapılıyordu. O duvara, o yıllarda o gençlik festivalinin logosunu ve Che Guevara'nın bir resmini yaptım. Bütün gece çalışarak. Fakat yine polisle kovalamaca oynuyorduk. Polise birkaç tane arkadaşımızı yem olarak verdik. Ben devam edeyim diye. Onlar yakalandılar. Polisler "Nasıl yakaladık..." deyip gittiler ve ben o resmi bitirdim. O resim efsane oldu sonra, gazetelere çıktı. Che Guevara'nın duvardaki ilk resmiydi ve ben de hakikaten Che Guevara çizmeyi öyle ezberden öğrenmişim. İyi çiziyordum. Öyle bir maceram oldu. Hemen şuradaki duvardaydı. Uzun yıllar kaldı o resim orada. Sonradan sanıyorum boyayla falan kapattılar. Kemeraltı bizim için aslında böyle iyi bir mekândı. Buluşma yeriydi. Bizim gençliğimizin unutulmayan bölümleri diyelim, buralarda geçti. O yönüyle bizim siyasal hayatımızın zaten öyle bir dönemi var ki, sanki dört-beş yıllık bir dönem ama bütün hayatımıza hükmediyor gibi gelir insana. Çünkü unutulmuyor o ilişkiler, yaşananlar ve sonrasındaki politik süreçlere bağlı olarak gelişenler. Kemeraltı da bir mekân olarak o döneme tanıklık ettiği için doğrusu benim kişisel hayatımda önemli bir yeri olduğunu söyleyebilirim. (K86)

İşte geleceksiniz, yiyeceksiniz, tadına bakacaksınız ondan sonra siz de buraya geleceksiniz. Sizin de dedeniz, anneanneniz filan gelseydi, burada yeseydi siz de gelirdiniz. Gelir, devam ettirirdiniz. Yaşamıyorlarsa Allah rahmet eylesin. Bizim de %90 müşteri böyledir. Bizde dededen toruna peynir alırlar. (K90)

Yeni evlenecek insanlar geliyor. Şu an bitti, yaz başlayınca, işte takım elbise, gelinlik, onları almak için gelenler var. Evde canı sıkıldığı için gelenler de var, çocuğunu gezdirmek için gelenler de var. Kahve içmeye gelen de var. Çok insan var. Hastaneye gelip, "Kemeraltı'na da uğrayayım" diyen var. Güzel bir buluşma, görüşme yeri aslında Kemeraltı, hem geziyorsun hem oturuyorsun. (K90)

İlk defa bir Kemeraltı Camisi'yle gözümüz açıldı. Daha sonra işte Şadırvanaltı Camisi, Başdurak Camisi, Kestane Pazarı Camisi. Kestane Pazarı da bizi cezbeder. Değişik bir havası vardır Kestane Pazarı Camisi'nin. Özellikle bu camiler. Salepçioğlu Camisi de keza değişik bir ortamın içerisinde. Bu tarihi camiler özellikle manevi atmosferi olan camilerdir, insanlar buralara geldiği zaman daha çok huzur bulur, tarihi manevi atmosfer içerisinde olan camilerdir. (K93)

Kemeraltı'na mı? Hiç sebepsiz gittiğimiz de olmuştur. Gezmek için bir sebep dersenez. Aralarda boş vakitlerimizde dolaşırız biz... Buradan yürüyerek gideriz. Ara sokaklarda yemek yeriz. Sokaklarda dolaşırız, amaçsız. Ama şimdilerde çok vakit yok. Mesela kalaycılar, demirciler var oralarda. Maşa yaparlar, satarlar falan. Sadece alışveriş için değil, onları gözlemlemek için de gittiğimiz çok oluyor. Aslında o bölgeler çok değişmedi. Konak'a yakın